

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SPORTNI RIVOJLANTIRISH VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA VA SPORT UNIVERSITETI

FUTBOL FAKULTETI

O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI KAFEDRASI

**“O'ZBEK TILINI SOHAGA
YO'NALTIRIB O'QITISHNING ILMIY -
METODIK ASOSLARI”**

**mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy
anjuman
materiallari**

2022-yil 4-iyun

TOSHKENT

“O'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI” NMIU

2022

V SHO‘BA. KASBGA DOIR SOHAVIY MADANIYAT, TA‘LIM- TARBIYA, URF-ODAT VA AN‘ANALAR TALQINI.

Ayxodjayeva M.S. Jismoniy tarbiya va sport universiteti talabalarining nutqiy-muloqot kompetentligini rivojlantirish.....	179
Yormatov Isomiddin. Ohangaron vodiysi chorvador o‘zbeklarining xo‘jalik yuritishdagi ayrim an‘anaviy udumlari.....	185
Niyozmetova Roza Xasanovna. Milliy o‘ziga xoslikni anglash masalasi.....	190
Yormatov Isomiddin. Qoraxoniylar davrida islomiy va ungacha bo‘lgan diniy e‘tiqodlar tutashuvi.....	194
Sariyev San‘at Matchonboyevich, Egamov Rustam Aminovich. Creativity of Uzbek folk bards and manuscripts-lithographies copies of the epos “Gorogly”.....	202
Rahimjonov Lazizbek, Boltayeva I. Televideniya orqali sport masalalarining yoritilishi.....	211
Axmedov Qo‘ldosh, Axmedov Ergash. Barkamol avlodni axloqiy tarbiyalashda So‘fi Ollohyorning “Sabot ul-ojizin” asarining o‘rni.....	215
Shermatova Umida Sapayevna. Tabaqalashtirilgan adabiy ta‘lim: sharhlab o‘qish va mohiyatni anglash muammosi.....	222
Rayxonova Muxayyo Muxammadiyevna. She‘riyat va badiiy nafosat talqini...228	
Shofqorov A.M., Omonova S. “Dunyoning ishlari” qissasida dialektizmlarning qo‘llanilishi.....	232
Eshboyeva Hamidaxon Husanovna, Karamova Shohida. Davr voqeligining badiiy tasviri.....	235
Usarov Faxriddin, Umaraliyev Asliddin. Yoshlar ma‘naviy dunyoqarashining shakllanishida - Abu Nasr Farobiy merosining o‘rni.....	241
Boltayeva Iqbol Tojiboyevna. “Alpomish” eposi o‘zbek va boshqird versiyalarini qiyosiy va tipologik jihatdan o‘rganishning ayrim masalalari.....	244
Давлатова Адиба Рахматовна, Ёрбулова Дилдора. Роль индивидуального творческого мышления в обновлении поэтической формы.....	247
Мусаева Феруза. Дialeктал номинацияда мифологизмнинг ўрни.....	253
Ismoilov Jahongir Jaloliddinovich. Sport va ko‘ngilochar tadbirlarning ijtimoiy ahamiyati.....	259
Марғуба Қаршибоева. Бердиёр Пиримкулов – Пискент достончилиги мактабининг вакили.....	263
Марғуба Қаршибоева. Берди бахши замондошлари хотирасида.....	267
Тўрабекова Малика Ҳаким қизи, Таджибаев Мусажан Сабирович. Мактабда герменевтик мезонлар билан лингвопоэтика санъатини ўрганиш.....	272
Хасанова Лайло Фирдавсиевна. Навоий лирикасида аждар образи: мухтасар талқин.....	281
Шоҳида Карамова,Зарина Норбоева. Миллий колоритнинг бадий ифодаси (Холмуҳаммад Ҳасан ижоди мисолида).....	284
Go‘zal Jo‘rayeva. Firoqiy g‘azallarining til xususiyatlari.....	290

Bu mehnat birla topsang parchai non,
Kishini minnatidan uldur oson.

O‘z asarida shoir mansabdorlikdan ham saqlanishga maslahat berib, qanoatni yana bir marta madh etadi:

Bu dunyodin agar o‘tsang quruq lab,
Ko‘ngulga olma hargiz yodi mansab.
O‘tar dunyoda har kim bo‘lsa dinlik,
Bilur mansabdin ortuq xo‘sha chinlik.

Shoir boshqoq terib umr o‘tkazishni mansabdor bo‘lishdan afzal biladi.

Xulosa qilib aytganda So‘fi Oллоhyorning “Sabot ul-ojizin” asarini chuqurroq tahlil va tadqiq etsa, har bir bayon va hikoyada axloqiy tarbiyaga daxldor o‘git, rivoyat yoki ogohlantirishni ko‘ramiz. Dinga, iymonga va kishilik jamiyatiga sobit qadam bo‘lishga oid chaqiriq va otashin xitoblarni topamiz. Muqaddas kitoblardan keltirilgan oyat va xadislarning ma‘nosini o‘qiymiz. Asarni batafsil o‘rgangan o‘quvchi, o‘z hayot yo‘lini bir karra ko‘zdan kechirishga, diniy, axloqiy va insoniy nuqtai nazardan turib baho berishga majbur bo‘ladi. Bu asar shunday bir chamanzorki, undagi har bir gulning o‘ziga xos bo‘yi, zavqi va xayratga soluvchi asrorlari bor.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. So‘fi Oллоhyor. Sabot ul-ojizin. Toshkent. “O‘zbekiston” nashriyoti. 1990.
2. Niyozov G., Ahmedov Q., Tojiboyev Q. Sharq allomalari va mutafakkirlari ta’lim-tarbiya haqida. T., “O‘zbekiston” nashriyoti. 2010.
3. Abdullayev I. Mab dai nur. Namangan. 1994.

TABAQALASHTIRILGAN ADABIY TA’LIM: SHARHLAB O‘QISH VA MOHIYATNI ANGLASH MUAMMOSI

Shermatova Umida Sapayevna,
Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti
O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti

Adabiyot mashg'ulotlarida har qanday badiiy asar izohi sharhlanishi bilan amalga oshiriladi. O'qituvchining sharhli o'qishi – bu asarning ma'lum qismini ovoz chiqarib o'qishda uning bevosita mazmunini chuqur izohlab berishi bilan izohlanadi.

Sharhlab o'qishning metodik asoslari rus oimlari M.A.Ribnikova, G.I.Shneyerson, I.N.Stirkas, o'zbek olimlari S.Dolimov, A.Zunnunov, Q.Yo'ldoshevlarning ilmiy izlanishlarida o'z aksini topgan.

Asar mazmuni yuzasidan sharhlar matn o'qilishadan avval, o'qish davomida, o'qishdan so'ng berilishi mumkin. Sharhlab o'qish samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining tayyorgarligi darajasiga bog'liq. Metodist olim I.N.Stirkas tavsiya etgan sharhlab o'qishga tayyorgarlik quyidagi ishlarni amalga oshirishni nazarda tutadi:

- sharhlab o'qish maqsadini aniqlash;
- sharhlash uchun materialni belgilash;
- jumlar, savollar, kengaytirilgan izoh shaklida sharhlar ifodasini shakllantirish;

-sharhlab o'qish maqsadiga mos savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish.

Sharhlab o'qishda kerakli materialni tanlab, ajratib olish, ma'no tushunarsiz so'z va jumalarning aniq izohini topish o'qituvchi uchun qiyinchilik tug'diradi. Sharhlash uchun ajratilgan materialni tanlashda muallif g'oyasi, asarning tub mohiyati aks etgan o'rinlarga e'tibor qaratish tavsiya etiladi. Darsni shu tarzda tashkil etish birinchi soatdayoq o'qituvchiga o'quvchilar bilan birgalikda asar bilan bog'liq bir qator muammolar yechimini topish imkonini beradi.

Dars maqsadlaridan kelib chiqqan holda sharhlashning rivojlantiruvchi, chuqur bilim beruvchi, umumlashtiruvchi kabi turlari qo'llanadi.

Rivojlantiruvchi sharhlash badiiy matnni anglash yo'llarini osonlashtiradi.

Chuqur bilim beruvchi sharhlash o'quvchilar bilimini yangi ilmiy dalillar bilan chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Umumlashtiruvchi sharhlashdan umumiy xulosa chiqarish, taqqoslash va qiyoslash vositasida xulosalash maqsadida foydalaniladi.

Metodikada badiiy matn ustida ishlash jarayonida sharhlashning quyidagi turlari farqlanadi:

- *lingvistik* (tushunarsiz soʻz va iboralarni izohlash);
- *tarixiy-maishiy* (tarixiy voqealar va faktlar bilan tanishtirish, ism va voqea, joy nomlarini izohlash, maishiy va etnografik maʼlumotlar berish);
- *tarixiy-adabiy* (davr va adabiy oqimlarni tavsiflash);
- *gʻoyaviy-uslubiy* (asarning obrazli, gʻoyaviy tizimini aniqlash).

Asarni sharhlab oʻqishdan oldin oʻquvchilarning asar mazmunini anglashga qaratilgan emotsional tayyorgarligi talab etiladi.

Mutolaa jarayonida gʻoyaviy-badiiy munosabatga daxldor asar detallari oʻqituvchining qisqa remarka shaklidagi sharhlari berib boriladi.

Oʻqilgan maʼlum epizod, asar parchasi yuzasidan beriladigan mufassal sharhlar muallif gʻoyasi va uni ifodalashga xizmat qilgan badiiy tasvir vositalariga qaratilgan boʻladi.

Quyida sharhlab oʻqish metodi asosida Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” dostonini oʻqitish mashgʻulotini tashkil etish usulini yoritamiz.

Badiiy materialni ajratib olishda quyidagi yoʻnalishlar belgilanishi mumkin

Адолат мавзуси;

Юрт озодлиги мавзуси;

Абадият мавзуси;

Инсон қадри мавзуси.

“Ruhlar isyoni” dostonida muallif yurt ozodligi mavzusini yoritar ekan voqealar rivojini uch davrga ajratatib tasvirlaydi: birinchi – Nazrul Islomning betashvish voyaga yetish davri; ikkinchi – gʻalayon (hindu va musulmonlar toʻqnashuvi) davri; uchinchi – yurt istiqlolini Nazrul Islomning anglay olmasligi (jismi yerda, ruhi esa osmonda)

Mazkur uch bosqichga mos ravishda oʻqituvchi darsni uch bosqichda tashkil etadi.

Birinchi bosqichda o‘quvchilar faoliyatga tayyorlanish jarayonida asarning birinchi faslini o‘qib chiqishadi. Ma’lum guruh o‘quvchilariga qaram mamlakatning ayanchli ahvoli yoritilgan joylarni topish va uni ifodali o‘qishga tayyorlanish topshirig‘i beriladi. Ikkinchi guruh “Ozodlik uchun kurash” mavzusida hikoya tuzadi. Uchinchi guruh “Hurlik diyori” mavzusida hikoyaning yozma matnini tuzadi.

Mashg‘ulot davomida asarning alohida ikkinchi faslidagi

Aslida-ku

Beiztirob

Ho‘plab qora qahvoni,

Derazadan oq tan janob

Kuzatar mojaroni ...misralari bilan boshlanuvchi parchalar ifodali o‘qitiladi.

O‘qilganlar yuzasidan muhokama o‘qituvchining quyidagi savollari asosida boshlanadi:

- 1.Hindu va musulmon xalqlarining qanday umumiy jihatlari mavjud? (Ularning umumiy jihatlari Hindiston ularning yagona vatani ekanligidadir)
- 2.Shoir oq tan janob deganda kimlarni nazarda tutgan? (Buyuk Britaniya bosqinchilarini nazarda tutgan)
- 3.Xalq jaholatining asosiy omili nimadan deb o‘ylaysiz? (Xalq jaholatining asosiy omili ilmsizlikdan, dunyoqarashning torligidan, to‘g‘ri fikrlay olmaslikdandir)

O‘qituvchi o‘quvchilar diqqatini Aslida-ku...Beiztirob. Ho‘plab qora qahvoni...misralarga qaratib, ularni sharhlab beradi.

I	G‘alayon (hindu va musulmonlar to‘qnashuvi)	
2 fasl	Muallif matni	O‘qituvchi sharhi
	Aslida-ku... Beiztirob Ho‘plab qora qahvoni, Derazadan oq tan janob Kuzatar mojaroni. U ko‘p xursand, Labda kulgu, Ko‘zi chaqnar komiron. Musulmonni yanchar hindu,	Mazkur parchada Hindistonga qora niyatda kelib, ikki xalqning asrlig kin va adovatini qo‘zg‘ab o‘zi bir chekkada qahva ichib g‘alayonni kuzatayotgan ingliz mustamlakachilari tasvirlangan. Shoir ular oq tan janob deb tilga olgan. Ular ikki xalqni

	Hindni esa musulmon. Janob shodon, Ushalmoqda Niyatning eng ulug‘i. Hosil berdi shu tuproqda Ekkan nifoq urug‘i. Bo‘lmasin, deb qilar orzu, Bu nizoga hech poyon. Mayli, Ko‘proq o‘lsin hindu, Ko‘p qirilsin musulmon.	urishtirib, o‘zi bir chekkada kuzatib o‘tiradi, xalq holdan toygach, ularni bosib olish oson bo‘lishini o‘ylab shu ishlarni amalga oshirishganligi tarixdan ayon bo‘lgan.
	Nazrul Islom nomi oxir Ming baloga taqaldi. El uchun Jon tikkan shoir El dushmani ataldi. Hukm o‘qildi. Bosh egib u Asta borar hibs tomon. Ajab! Aybnomani tinglang, hatto – Soqchi – bir yon hindu, Bir yon esa musulmon. Uni turtar musulmon ham, Qutqu solgan – shul odam!» Siltalar hind havoldor.	Ingliz mustamlakachilari ayyorlik bilan ish tutib, g‘alayonning bosh sababchisi qilib ozodlik kurashchisi Nazrul Islomni ko‘rsatishgan. Muallif istehzo bilan Nazrul Islomning qamoqqa olinishini bir yon hindu, bir yonda musulmon deb tasvirlashidan maqsad ikki tomonning-da haqiqiy dushmanning kimligini anglamasligini ko‘rsatib berish bo‘lgan.

Ikkinchi fasl yuzasidan olib borilgan ishlardan so‘ng o‘qituvchi o‘quvchilarga “Ozodlik uchun kurash” mavzusidagi hikoyani taqdim qilishni taklifini kiritadi. Bu faoliyat vositasida “Yurt ozodligi” mavzusida o‘qilgan ikkinchi fasl mazmunini o‘ziga hos xulosasi yasaladi.

Mashg‘ulotning ikkinchi bosqichida o‘qituvchi hal qiluvchi rolni o‘taydi. U uchinchi faslidagi ozodlik uchun kurash voqealari aks etgan o‘rinlarni sharhlab beradi.

II	Hurlik diyori	
5 fasl	Muallif matni	O‘qituvchi sharhi
	Shoirini qo‘ymay – Qo‘lda – El ko‘tarib eltardi. Na quvonar Shoir bundan Va na parvo etardi. Bir yonidan quchar hindu,	Xalqning ongi o‘sib, ozodlikka erishgach o‘z shoirini tutqunlikdan chiqarib oladi, lekin endi kech bo‘lgan buyuk shoir hushidan ayrilgan, faqat jismiga bor edi. Muallif uni mustaqillik

	Bir yonidan musulmon. Ammo Hushdan ayrilgan u, Unga yotdir bu jahon. Tabriklaydi Uni Tokur, «Ozodliging muborak!» Ro‘znomalar qutlov yozur. Bular unga ne kerak? U na uyg‘oq Va na uxlar, Hissiz boqib turardi.	bilan hatto buyuk hind yozuvchisi Robindranat Tokur ham tabriklaganligini e’tirof etgan.
	«Shoirlik – yurakda qon – Silqib turgan jarohat. Tilamasman senga, o‘g‘lon. Osuda baxt, Farog‘at. Tilamasman bir zum orom, To tiriksan, Bedor bo‘l. Azob bersin senga ilhom, She’r dardida bemor bo‘l.	Shoir bu misralarda Nazrul Islom obrazi vositasida o‘ziga murojaat qilgan. Murojaatida haqiqiy shoir el dardida doim bedor bo‘lishi, she’r shunchaki ko‘ngilxushlik uchun emas, u dard bilan tug‘ilishini bayon etgan.

Mashg‘ulotning uchinchi bosqichi o‘qituvchining “Hind xalqining ozodlik harakati nima sababdan muvaffaqiyatsizlikka uchradi?” shaklida tuzilgan savoli bilan boshlanadi. Savolning javobi bir o‘quvchining Nazrul Islom boshchiligidagi ozodlik harakati haqidagi hikoyasi tarzida bo‘lishi mumkin.

O‘qituvchi o‘quvchilar diqqatini shoir urushning ayanchli oqibatlarini tasvirlagan o‘rinlarga qaratadi. O‘quvchilar asarning beshinchi faslini mustaqil o‘qib chiqadilar.

Muhokama so‘ngida uchinchi guruhning “Hurlik diyori” mavzusidagi hikoyasi bilan xulosalash tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Axmedova L.T., Kon O.V. Metodika prepodavaniya literaturi. T.: Natsionalnoye obshestvo filosofov Uzbekistana, 2009.
- 2.Shermatova U.S. STRATEGIC EDUCATION IS AN IMPORTANT FACTOR IN UNDERSTANDING THE ESSENCE // Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal 5-10-2022